

Sokół, Zofia

Prasa konspiracyjna Rzeszowszczyzny w latach 1939-1945

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 14/1, 49-72

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZOFIA SOKÓŁ

PRASA KONSPIRACYJNA RZESZOWSZCZYZNY
W LATACH 1939—1945

Dzieje tajnej prasy Rzeszowszczyzny — w przeciwieństwie do innych regionów — nie doczekały się dotąd żadnej monografii ani opracowania syntetycznego. Z jednostkowych publikacji dotyczących poszczególnych czasopism na uwagę zasługują trzy P. Sieranta zawierająca monografię pisma „Odwet”, Z. Hirsza odnosząca się do zagadnień poruszanych na łamach ludowego pisma „Wieści”, oraz W. Wilbik-Jagusztynowej¹.

Z innych publikacji, zawierających cenne informacje o ukazywaniu się wydawnictw konspiracyjnych czy też próbach ich wydawania, wymienić należy prace dotyczące dziejów ruchu oporu na Rzeszowszczyźnie Z. Trawińskiej, A. Ciulika, W. Gościmińskiego². Na szczególną uwagę zasługują także cykle artykułów J. Świrskiego i W. Wilbik-Jagusztynowej odnoszące się do pracy związanej z organizacją tajnych drukarni ludowego ruchu oporu³.

Wiadomości o poszczególnych wydawnictwach konspiracyjnych wydawanych w tym regionie można znaleźć w materiałach z sesji naukowych i popularnonaukowych, poświęconych ruchowi rewolucyjnemu

¹ P. Sierant, *Zarys dziejów konspiracyjnego pisma „Odwet”*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 6, z. 1, s. 202—240; Z. Hirsz, *Problemy przebudowy ustroju społeczno-politycznego na łamach „Wieści”*, [w:] *Ruch ludowy na Rzeszowszczyźnie*, Lublin 1967; W. Wilbik-Jagusztynowa, *Bataliony Chłopskie na Rzeszowszczyźnie*, Warszawa 1973.

² Z. Trawińska, *PPR na Rzeszowszczyźnie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne*, Rzeszów 1967; A. Ciulik, Z. Orzeł-Trawińska, *PPR w latach 1942—1944 w walce o narodowe i społeczne wyzwolenie Rzeszowszczyzny*, Rzeszów 1957; W. Gościmiński, *Dzieje walki PPR, GL i AL z okupantem hitlerowskim na Podkarpaciu*, Rzeszów 1964.

³ J. Świrski, *Początki konspiracji ruchu ludowego. Z kart BCH w Rzeszowskim. Wspomnienia*, „Zielony Sztandar”, 1956, nr 96—101, 103—104; W. Wilbik-Jagusztynowa, *Ze wspomnień konspiratorów „Rocha” „Chłopski Sztandar”*, 1946, nr 42, 45, 49; 1947, nr 5, 10; W. Wilbik-Jagusztynowa, *Rozwój prasy*

i ludowego oraz kształtowaniu się władzy ludowej na Rzeszowszczyźnie⁴. Tym samym zagadnieniom poświęcone są inne dzieła zbiorowe, wydawane z okazji rocznic, a zawierające wspomnienia działaczy rewolucyjnych i uczestników ruchu oporu. Z tego typu wydawnictw na szczególną uwagę zasługują: *Władza ludowa rodziła się w walce* i *Z myślą o Polsce Ludowej*⁵.

Sporo informacji o wydawaniu tajnych gazetek, ich kolportażu i oddziaływaniu na społeczeństwo znaleźć można w bogatej literaturze wspomnieniowej, jak np.: E. Dąbrowskiego, B. Matusowej, R. Kisiele, S. Ordyka, J. Sokoła, Ł. Grzywacza-Świtalskiego i T. Sagana⁶.

Odrębnym zagadnieniem są materiały i dokumenty rękopiśmienne, zwłaszcza nie publikowane opracowania, relacje uczestników ruchu oporu, organizatorów, redaktorów czy też drukarzy zajmujących się działalnością wydawniczą w czasie okupacji, jak również zachowane w archiwach i bibliotekach zbiory tajnej prasy.

Na pierwszym miejscu należy wymienić pracę doktorską A. Daszkiewicza oraz magisterską E. Piotrowicz, w których kilka rozdziałów dotyczyło pracy propagandowej, a zwłaszcza wydawania i kolportowania tajnej prasy⁷. Z innych na uwagę zasługują monograficzne opracowania

ruchu ludowego na Rzeszowszczyźnie i jej kierunek ideologiczny, [w:] Te j ż e, *Bataliony Chłopskie na Rzeszowszczyźnie*, Warszawa 1973.

⁴ K. Bielenda, *Działalność PPR, GL i AL na terenie Rzeszowszczyzny w latach 1942—1945*, [w:] *Materiały z sesji popularnonaukowej poświęconej ruchowi rewolucyjnemu województwa rzeszowskiego*, t. 1—2, Rzeszów 1960; T. Pisula, *Jak rodził się władza ludu na rzeszowskiej wsi*, [w:] *Materiały z sesji popularnonaukowej poświęconej zagadnieniom kształtowania się władzy ludowej na Rzeszowszczyźnie*, Rzeszów 1966; M. Bembenek, *Ruch ludowy na Rzeszowszczyźnie w czasie okupacji*, [w:] *Ruch ludowy na Rzeszowszczyźnie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez WK ZSL w Rzeszowie z okazji 70-lecia ruchu ludowego*, Lublin 1967; *Sesja popularnonaukowa poświęcona działalności organizacji młodzieżowych na Rzeszowszczyźnie*, Rzeszów 1967 (głosy w dyskusji Z. Daraża i S. Nowakowskiego).

⁵ A. Buda, *Tamte dni*, [w:] *Władza ludowa rodziła się w walce*, Rzeszów 1959; A. Buda, *Nie staliśmy z bronią u nogi*; P. Karp, *O ludziach i działalności rewolucyjnej na Podkarpaciu*; M. Kaczor, *Walczyliśmy we wspólnym froncie*; A. Czech, *W mrokach okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Z myślą o Polsce Ludowej*, Rzeszów 1964.

⁶ E. Dąbrowski, *Szlakiem „Jędrusiów”*, Warszawa 1967; tenże, *Bez broni*, Warszawa 1969; B. Matusowa, *Na partyzancki poszły bój... 1939—1945*, Warszawa 1968; R. Kisiel, *Bez munduru my żołnierze (1939—1945)*, Warszawa 1968; S. Ordyk, *Hasło „Wisła”. Wspomnienia działaczy oddziału partyzanckiego BCh*, Warszawa 1970; J. Sokół, *Konspiracja nad Wisłą i Sanem (1939—1944)*, Warszawa 1971; Ł. Grzywacz-Świtalski, *Z walk na Podkarpaciu*, Warszawa 1971; T. Sagan, *Konspiracja w „Natanie”*, Warszawa 1972.

⁷ A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w regionie Beskidu Niskiego w latach 1939—1945*, Kraków 1970, Wyższa Szkoła Pedagogiczna; E. Piotrowicz, *Obwód*

F. Domka, L. Harli i M. Plisia oraz nie opublikowane prace poświęcone poszczególnym czasopismom konspiracyjnym, opracowane przez byłych redaktorów, jak C. Nalezińskiego i S. Janusza, czy też referat K. Rajzera, wygłoszony na sesji popularnonaukowej poświęconej roli książki i czasopism w ruchu oporu na terenie powiatu łańcuckiego⁸. Dużą wartość faktograficzną mają relacje pisemne uczestników ruchu oporu zachowane w archiwach historii partii, ruchu ludowego i rewolucyjnego w Warszawie, Krakowie, Lublinie i Rzeszowie, jak również niekompletne zbiory tajnej prasy rozrzucone niemal po wszystkich bibliotekach i archiwach w Polsce. Na uwagę zasługują relacje S. Fołty, M. Maciągi, E. Dąbrowskiego, F. Kotuli, J. Sigdy, J. Plisia, J. Radożyckiego, K. Skowrońskiego, B. Trybusa i innych, znajdujące się bądź w zbiorach archiwów państwowych, bądź prywatnych wspomnianych osób lub historyków, działaczy czy nauczycieli zajmujących się tym zagadnieniem⁹. Relacje uzupełniane były dodatkowymi informacjami listowymi, jak również relacjami ustnymi zbieranymi w trakcie wywiadów z byłymi uczestnikami ruchu oporu i stanowiły cenne źródło informacji, często uzupełniające luki w publikowanej literaturze okupacyjnej albo w źródłach archiwalnych.

W okresie okupacji hitlerowskiej na obszarze obecnego województwa rzeszowskiego wychodziło około 60 tytułów czasopism konspiracyjnych, będących organami organizacji, stronnictw i partii politycznych¹⁰.

przeworski Związek Walki Zbrojnej i Armii Krajowej 1939—1944 (Studium organizacji i działalności), praca magisterska pisana pod kierunkiem prof. dr S. Herbst, Warszawa 1970.

⁸ F. Domek, Wspomnienie z ruchu oporu oddziałów AK i BCh z okresu II wojny światowej (1939—1944) na ziemi przeworskiej (ze zbiorów prywatnych); L. Harla, O niepodległość, o władzę ludu, o przeobrażenia społeczno-ekonomiczne (rkps w zbiorach Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej); M. Pliś, Wspomnienia, rkps (w zbiorach prywatnych); Cz. Naleziński, Armia Krajowa w Rzeszowskiem, rkps; S. Janusz, „Idzie” — biuletyn wydawany w Pilźnie podczas okupacji, rkps (obie prace w zbiorach autorów); K. Rajzer, Podziemna prasa polska łańcuckiego ruchu oporu w czasie II wojny światowej, rkps w zbiorach Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łańcucie.

⁹ S. Fołta, Prasa konspiracyjna. Relacja (1968); M. Maciąga, Relacja z czerwca 1970; E. Dąbrowski, Relacja (wspomnienia) z 1971; F. Kotula, Relacja z 1972; J. Sigda, Relacja w sprawie redagowania i wydawania pisma „Odwet” w tzw. Podcentrali „Wschód” w regionie Leżajska—Przeworska—Łańcuta (ok. 1958); J. Pliś, Relacja z 1972; J. Radożycki, Relacja (1972); K. Skowroński, Relacja z 1972; B. Trybus, Relacja z 1972; Cz. Molenda, Relacja z 1972; L. Kubik, Relacja z 1972; J.B. Ożóg, Relacja z 1972; A. Stańko, Relacja z 1972; A. Pała, Relacja z 1972.

¹⁰ Obliczono na podstawie literatury, wspomnień, ankiet, relacji i wywiadów z osobami zajmującymi się w okresie okupacji wydawaniem, kolportowaniem lub drukowaniem tajnych gazetek.

Tajna prasa stanowiła skuteczny oręż walki ideowej z okupantem. Odegrała ona ważną rolę w organizowaniu ruchu oporu. Niezależnie od treści, jakie propagowała, tajna prasa stwarzała określony klimat, a dla członków poszczególnych ugrupowań politycznych stanowiła — czasem jedyną — formę więzi organizacyjnej.

Wydawnictwa konspiracyjne, zwłaszcza w mniejszych ośrodkach regionalnych, były efemerydami; ograniczano się czasami do wydania kilku, a nierzadko jednego numeru czasopisma, po czym periodyk likwidowano. Nie należy jednak lekceważyć tej efemerycznej produkcji wydawniczej, gdyż zastępowała ona prasę w tych miejscowościach, do których centralne pisma docierały rzadko i z trudnością lub też nie dochodziły wcale.

Prasa konspiracyjna Rzeszowszczyzny nie ma dotąd żadnej monografii ani opracowania. W *Centralnym katalogu prasy konspiracyjnej* odnotowano zaledwie 9 regionalnych czasopism rzeszowskich, w pracy B. Golki *Prasa konspiracyjna ROCHA* — 6, a w katalogu A. Przygońskiego *Prasa konspiracyjna PPR* — 9 tytułów¹¹.

Dzieje tajnej prasy na Rzeszowszczyźnie podzielić można na trzy okresy.

Pierwszy okres obejmuje przełom lat 1939/1940 i pierwszy kwartał 1940 r. do chwili utworzenia Związku Walki Zbrojnej, który przejął niemal wszystkie samorzutne ośrodki ruchu oporu. W tym czasie zaczęto wydawać jedno lub dwukartkowe biuletyny zawierające informacje polityczne z nasłuchu radiowego. Te biuletyny radiowe wydawano od pierwszych dni okupacji; powstawały one z inicjatywy jednostek bądź też niewielkich grup, na razie nie związanych z żadną organizacją polityczną. Biuletyny te były pisane ręcznie lub na maszynach, rzadziej powielane, w niewielkim nakładzie od kilku do kilkudziesięciu egzemplarzy, przeznaczone dla wąskiego grona krewnych, znajomych czy też członków grupy ruchu oporu. W tym czasie na Rzeszowszczyźnie wychodziło około 6 tytułów tajnej prasy — biuletynów radiowych, zawierających głównie informacje pochodzące z nasłuchu¹².

¹¹ L. Dobroszycki, *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939--1945*, Warszawa 1962; tenże, *Zaginiona prasa konspiracyjna z lat 1939—1945*, [w:] *Najnowsze Dzieje Polski 1939—1945*, t. 7, Warszawa 1963, s. 173—195; B. Golka, *Prasa konspiracyjna „Rocha” 1939—1945*, Warszawa 1960; A. Przygoński, *Prasa konspiracyjna PPR. Zarys, katalog, życiorysy*, Warszawa 1966; tenże, *Publi-cystyka konspiracyjna PPR 1942—1944*, t. 1, Warszawa 1961.

¹² J. Sigda, Relacja w sprawie redagowania i wydawania pisma „Odwet” w tzw. Podcentrali „Wschód” w regionie Leżajska—Przeworska—Łańcuta, rkps, k. 1; J. Skowroński, List z dnia 16 września 1972; Cz. Naleziński, Armia Krajowa w Rzeszowskim, rkps, k. 2; S. Janusz, „Idzie...” — biuletyn wydawany w Piłźnie podczas okupacji, rkps, k. 1—6.

Drugi etap dziejów tajnej prasy obejmuje okres od połowy 1940 r. do końca 1941 r. i charakteryzuje się organizowaniem sieci regionalnych ośrodków wydawniczych, mających już pewne plany i programy ideowe. Zmienia się również technika reprodukcji (przeważnie hektograficzna), rozwija się i ustala forma kolportażu, jak również zwiększa się nakład gazetek do 300—600 i więcej egzemplarzy. W okresie tym powstało najwięcej tajnych ośrodków wydawniczych na Rzeszowszczyźnie. Wpłynęło na to wiele czynników, między innymi głód informacji politycznej, wyniki z zakazów korzystania ze środków masowej informacji, brak możliwości korzystania z ośrodków kulturalnych, jak również poważny niedobór konspiracyjnej prasy centralnej w stosunku do potrzeb. Wydawnictwa prasy centralnej w Warszawie czy Krakowie nie nadążały z zaspokojeniem potrzeb regionów dalej położonych, ze względu na trudności drukarskie i niebezpieczeństwa związane z kolportażem. Zwłaszcza na Rzeszowszczyźnie, bezpośrednio graniczącej ze Związkiem Radzieckim, częstsze były kontrole i rewizje w pociągach. Nie bez wpływu na tworzenie się regionalnych ośrodków wydawniczych na Rzeszowszczyźnie miała treść centralnej prasy. Centralna prasa podawała wiadomości zbyt ogólne, o wydźwięku ideowym nie zawsze odpowiadającym szerokim rzeszom ludności wiejskiej, przy czym wiadomości te były mocno opóźnione w stosunku do wydarzeń, a region domagał się informacji najbardziej aktualnych¹³.

Trzeci okres rozwoju regionalnej prasy na Rzeszowszczyźnie obejmuje lata 1942—1944/1945. W tym czasie nastąpiło wyodrębnianie się sieci wydawniczych i kolporterskich czołowych organizacji politycznych i stronnictw: grup komunistycznych, ruchu ludowego (Stronnictwa Ludowego, „Rocha”, Batalionów Chłopskich) oraz Związku Walki Zbrojnej przekształconego w tym czasie w Armię Krajową. Organizacje polityczne miały własny system propagandowo-prasowy, własne organa prasowe, ośrodki wydawnicze i kolporterskie, jak również licznych odbiorców. W tym czasie zmienił się również system reprodukcji — nierzadko wydawano prasę drukiem, gdyż ośrodki dysponowały już własnymi drukarniami, co pozwoliło na zwiększenie nakładu prasy nawet do 5000 egzemplarzy. Zmienił się również sposób uzyskiwania informacji — zamiast prymitywnego nasłuchu działały już sprawnie pracujące i odpowiednio wyposażone w sprzęt techniczny służby radiowe, został zorga-

¹³ J. Świrski, *Początki konspiracji ruchu ludowego, Z kart BCH w Rzeszowskim*, „Zielony Sztandar”, 1956, nr 96—100, 101, 103/4; W. Wilbik-Jagusztynowa, *Ze wspomnień konspiratorów „Rocha”. Montowanie prasy konspiracyjnej w Rzeszowskim*, „Chłopski Sztandar”, 1946, nr 42, s. 3—5; nr 45, s. 5; nr 49, s. 3—5; 1947, nr 5, s. 3—5; nr 10, 3—5; t.ż., *Bataliony Chłopskie na Rzeszowszczyźnie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1969, nr 1, s. 201—228.

nizowany system przekazywania i otrzymywania informacji i dyspozycji z ośrodków centralnych. Ośrodki wydawnicze poszczególnych ugrupowań politycznych działały w oparciu o określony program polityczno-ideowy¹⁴.

W pierwszych miesiącach okupacji pojawiły się ręcznie przepisywane lub powielane na maszynach biurowych biuletyny radiowe niemal w każdej większej miejscowości. W listopadzie i grudniu 1939 r. w Rzeszowie wyszły dwa numery pisma „Polacy”; w Kolbuszowej z inicjatywy grupy inteligencji urzędniczo-nauczycielskiej ukazały się „Wiadomości” pod kierunkiem Adama Ozimka, Franciszka Ignara i Kazimierza Skowrońskiego oraz pismo młodzieżowe „Biuletyn” redagowane przez Stefana Deca¹⁵. „Wiadomości” były redagowane w miejsce wychodzących tu przed wojną „Wiadomości Kolbuszowskich” i redakcja tej gazety rozpoczęła wydawanie biuletynu radiowego. W Przecławiu (pow. Mielec) zaczął się ukazywać biuletyn pt. „Stokrótką”, wydawany przez byłych ludowców — Jana Błachowicza i Stefanię Gubernat. Później, w styczniu 1940 r., pismo to przejął ZWZ i jako dwutygodnik ukazywało się ono w Rzeszowie do końca marca 1940 r. Z rozpoczęciem wydawania pisma „Odwet” na przełomie marca i kwietnia 1940 r. gazetka „Stokrótką” przestała się ukazywać¹⁶.

W Jodłowej (pow. Jasło) przez pewien czas ukazywało się pisemko pt. „Biuletyn Radiowy”, wydawane przez Józefa Przewłockiego, Andrzeja Studniarza i Leszka Hałacińskiego, a kolportowane na powiaty jaśielski, dębicki i krośnieński¹⁷.

W Sanoku i Jaśle w grudniu 1939 r. Polska Organizacja Samoobrony Terytorialnej rozpoczęła wydawanie miesięcznika pt. „Świt”, który ukazywał się do maja 1941 r. Ogółem ukazało się 18 numerów w nakładzie ok. 150—200 egzemplarzy. Pismo to odegrało znaczną rolę w

¹⁴ W. Chojnacki, *Działalność wydawnicza polskiego ruchu oporu 1939—1945*, „Kwartalnik Historyczny”, 1970, nr 3, s. 754; J. Sigda, Relacja w sprawie redagowania..., k. 1—5; F. Danek, Wspomnienia z ruchu oporu Oddziałów AK, BCH z okresu II wojny światowej (1939—1944) na ziemi przeworskiej, rkps; L. Harla, O niepodległość, o władzę ludu, o przeobrażenia społeczno-ekonomiczne, rkps; J. Kucia, *Krakowski ośrodek konspiracyjnej działalności wydawniczej (1939—1945)*, [w:] *Z lat wojny i okupacji*, t. 2, Kraków 1970, s. 178—182.

¹⁵ J. Skowroński, List z dnia 16 września 1972; F. Kotuła, Relacja z 3 czerwca 1972.

¹⁶ Matusowa, *Na partyzancki poszły bój... 1939—1945*, s. 127; M. Maciąga, Relacja (rkps) oraz ankieta dotycząca pisma „Stokrótką”, z 27 września 1972.

¹⁷ E. Grzywacz-Świtalski, *Z walk na Podkarpaciu*, Warszawa 1971, s. 161; tenże, *Inspektorat Armii Krajowej „Joachim” — Krosno-Jasło-Brzozów-Sanok-Lesko*, [w:] *Najnowsze dzieje Polski*, t. 2, Warszawa 1968.

integracji ludności tej części Podkarpacia, zróżnicowanej narodowościowo i wyznaniowo; mobilizowało ono do wspólnej walki z faszyzmem i nawoływało do oporu przeciw okupacyjnym władzom. Pismo zawierało szereg rysunków satyrycznych, karykatur politycznych i wierszy ośmieszających przywódców faszyzmu¹⁸.

Z jednostkowych inicjatyw wydawniczych w początkach organizowania się ruchu oporu na uwagę zasługuje działalność Stefana Janusza z Pilzna i wydawany przez niego biuletyn radiowy „Idzie...”. Pierwszy numer tego biuletynu zaczął się ukazywać w marcu 1940 r. i z przerwami wychodził do końca okupacji. Pismo przeznaczone było dla bardzo wąskiego kręgu odbiorców, przeważnie kobiet, ukazywało się w nakładzie 6 egzemplarzy i zasięgiem oddziaływania obejmowało ponad 100 osób¹⁹.

Po pierwszym okresie samorządnego powstawania wydawnictw nastąpił drugi okres planowego organizowania ośrodków wydawniczych. W 1940 r. najpoważniejszy ośrodek wydawniczy powstał w Tarnobrzegu. Grupka młodzieży skupionej wokół Władysława Jasińskiego rozpoczęła wydawanie, początkowo nieregularnie, biuletynów radiowych, na tle których narodziła się myśl wydawania własnego organu prasowego „Odwet”, od którego nazwę przejęła później cała organizacja. Pierwszy numer „Odwetu” ukazał się na przełomie marca i kwietnia 1940 r.

W Lipniku koło Przeworska utworzono ośrodek wydawniczy (przeniesiony z Opalenisk), gdzie zaczęto wydawać tygodnik „Czyn”, w miejsce dotąd ukazującego się „Odwetu”. W końcu 1940 r. i na początku 1941 r. wydawano tutaj satyryczne pismo „Hałas na Ulicy” redagowane i opracowywane przez Czesława Molendę²⁰.

Zapotrzebowanie na prasę w tzw. inspektoracie „Wschód” wzrastało z każdym miesiącem i dlatego postanowiono pismo „Czyn” wydawać drukiem. Zapadła wówczas decyzja zarekwirowania drukarni Kisielewskiego w Przeworsku, co też uczyniono 8 stycznia 1943 r.²¹ Przez pewien czas zasoby drukarni przewożono z miejsca na miejsce w celu zatarcia śladów, wreszcie umieszczono ją w Albigowej i uruchomiono w końcu 1943 r. Od tego czasu „Czyn” zaczął ukazywać się drukiem w nakładzie około 2000—250 egzemplarzy pod redakcją Eugeniusza Didyka i Józefa Sigdy, a przy pomocy Jana Bącali i Lecha Dzierżanowskiego.

¹⁸ „Świt”, Pismo Organizacji Bojowej POST, 1941 (w zbiorach Archiwum KC PZPR).

¹⁹ S. Janusz, „Idzie...” biuletyn wydawany..., k. 1—23.

²⁰ Cz. Molenda, List z dnia 15 maja 1972; E. Dąbrowski, *Bez broni*, Warszawa 1969, s. 102.

²¹ A. Zagórski, *Akcja na drukarnię*, „Za Wolność i Lud”, 1964, nr 2, s. 1; J. Sigda, Relacja w sprawie redagowania..., k. 10.

Pismo wychodziło regularnie co tydzień, do lipca 1944 r., starając się jednym z popularniejszych pism konspiracyjnych ukazujących się na Rzeszowszczyźnie.

W pozostałych punktach przebitkowych zaszły również daleko idące zmiany organizacyjne. W obwodzie ZWZ—AK Jasło w dawnym punkcie przebitkowym „Odwetu” zaczęło się ukazywać pismo „Kret” — w formie powielonej, w obwodzie Mielec w Krzemienicy nowo powstałe pismo nosiło tytuł „Placówka”, a w Tarnobrzegu — „Biuletyn Informacyjny”²².

Wszystkie te ośrodki powstały w miejscu dawnych punktów przebitkowych „Odwetu”, nawiązywały zresztą do niego poprzez podobieństwo graficzne, kontynuowanie numeracji i edycji. Niemniej, były to już inne czasopisma, o zmienionym programie, będące już wykładnikiem ideologii ZWZ—Armii Krajowej²³.

Przekształceniu się Związku Walki Zbrojnej w Armię Krajową towarzyszyło powstawanie nowych ośrodków wydawniczych lub też przejmowanie już istniejących.

Jesienią 1940 r. w Handzlówce koło Łańcuta Jan Krawiec rozpoczął wydawanie biuletynu radiowego pt. „Ruch Polski”, który z początkiem 1941 r. przejął inspektorat „Wschód”, tworząc bazę pod duży i prężny ośrodek wydawniczy. Z początkiem 1941 r. zaczęło ukazywać się tutaj pismo „Na posterunku”, które z czasem stało się głównym organem AK na Rzeszowszczyźnie²⁴. Redaktorami tego pisma kolejno byli: Jan Bałda, Ludwik Naleziński, Gabriel Brzęk, a współpracownikami — Czesław Naleziński, bracia Krygowsy, Ludwik Bałda i Stanisław Nyrkowski. Redakcja tego pisma często zmieniała miejsce pobytu ze względów bezpieczeństwa; początkowo mieściła się w Handzlówce, następnie w Rzeszowie, Błazowej, Tyczynie i Chmielniku. Z pismem tym współpracował Jan Bolesław Ożóg, poeta, publikując szereg wierszy i tekstów pieśni o charakterze patriotycznym. Z czasem „Na posterunku” stało się czołowym organem AK, miało swoją prężną sieć punktów przebitkowych i kolporterskich. Popularność gazetki pociągała za sobą stałe zwiększanie nakładu, a o materiał — papier, matryce, kalkę do powielania — było coraz trudniej. Postanowiono wówczas wydawać pismo drukiem i opracowano śmiały pomysł wykradzenia sprzętu drukarskie-

²² P. Sierant, *Zarys dziejów konspiracyjnego pisma...*, s. 240.

²³ P. Sierant, *op. cit.*, s. 240; M. Maciąga, „Jędrus” a ZWZ—AK, „Wrocławski Tygodnik Kulturalny”, 1969, nr 4, s. 6—7.

²⁴ Cz. Naleziński, *Armia Krajowa...*, k. 2; J. Sigda, *Relacja w sprawie redagowania...*, k. 4; L. Kubik, *Relacja z dnia 4 września 1972*; A. Stańko, *Relacja z 5 czerwca 1972*.

go z więzienia w Rzeszowie, gdzie zgromadzono spory zapas materiału drukarskiego i maszyn z zarekwirowanych przez władze okupacyjne prywatnych zakładów drukarskich. Plan ten został zrealizowany w pełni: w koszach z bielizną przeznaczoną do prania wywieziono cały potrzebny sprzęt drukarski wraz z maszyną drukarską, tzw. „bostonką”²⁵. Drukarnię zmontowano w zabudowaniach Jana Pajdy w Obszarach Kielnarowskich. Odtąd „Na posterunku” ukazywało się drukiem w nakładzie 5000 egzemplarzy.

Czasopismo to podawało bogaty serwis prasowy, komentarze wydarzeń politycznych i frontowych, zamieszczało na swych łamach szereg artykułów publicystycznych analizujących sytuację polityczną Europy, sprawy granic Polski, stosunków z ZSRR, programu przyszłej wyzwolonej Polski itp. Przyznać trzeba, że autorzy artykułów wykazywali dużą trzeźwość polityczną, co nie zawsze było zgodne z linią polityczną wyznaczoną przez rząd londyński. Redakcja pisma ogłaszała częste konkursy literackie na wiersze, opowiadania, teksty piosenek partyzanckich itp. W wyniku konkursu na sztandar partyzancki, pierwsza nagroda „Na posterunku”, jaką otrzymał jeden z projektów, stała się oficjalnym symbolem Inspektoratu AK Rzeszów²⁶.

Ośrodek wydawniczy „Na posterunku” miał swoje punkty przebitkowe w obwodach Dębica i Kolbuszowa, gdzie początkowo z matryc odbijano egzemplarze czasopisma, później jako samodzielne dodatki lub mutacje. W Dębicy ukazywał się „Świt” jako mutacja „Na posterunku” z zachowaniem jego numeracji i edycji. „Świt” ukazywał się od połowy marca 1943 do lutego 1944 r. Przez pewien czas drukowany był w Łączkach Kucharskich przez Adama Czerepaka²⁷.

Na terenie obwodu kolbuszowskiego w latach 1943 i 1944 wychodził „Wiarus”, dodatek lokalny do pisma „Na posterunku”, pod redakcją Michała Mokrzyckiego, przy pomocy Kazimierza Skowrońskiego, Kazimierza Weryńskiego, Bolesława Nazimka i Jana Bolesława Ożoga²⁸. Początkowo punkt powielania mieścił się w domu Skowrońskich i Rychłowej w Kolbuszowej Dolnej, następnie przeniesiony został do domu Chodorowskich w Kolbuszowej Górnej. Ponadto w Kolbuszowej ukazywały się jeszcze inne dodatki: „Gawęda” i „Kosynier” jako mutacje „Wia-

---

²⁵ A. Zagórski, *Konspiracyjny opłatek*, „Wrocławski Tygodnik Kulturalny”, 1969, nr 2, s. 7; Cz. Naleziński, *Armia Krajowa...*, k. 6—9; J. B. Ożóg, *Relacja z 4 września 1972*; L. Kubik, *Relacja z 4 czerwca 1972*.

²⁶ Cz. Naleziński, *Armia Krajowa...*, k. 10—20.

²⁷ S. Janusz, „*Idzie...*” biuletyn wydawany..., k. 2—5.

²⁸ K. Skowroński, *List z dnia 16 września 1972* oraz *relacja z 10 lipca 1972*; J. B. Ożóg, *Relacja z 4 września 1972*.

rusa”, w nakładzie około 300 egzemplarzy na użytek powiatu kolbuszowskiego²⁹.

Z innych inicjatyw wydawniczych AK na uwagę zasługuje pismo młodzieżowe „Czaty”, wydawane w Rzeszowie w połowie 1943 r., czy też „Placówka”, pismo młodzieżowe wydawane w Przemyślu, początkowo przez Stanisława Kostkę i Zbigniewa Kamińskiego. Po przejęciu wydawnictwa przez Kedyw ukazywało się ono pod zmienionym tytułem jako „Biuletyn” pod redakcją Józefa Zawilży, z zachowaniem edycji i numeracji „Placówki”³⁰. Referat propagandy inspektoratu przemyskiego wydawał również pismo „Prom. Biuletyn Propagandy Mówionej AK” w Lipniku na przełomie lat 1943 i 1944. Był to tygodniowy przegląd informacji, wydawany jako maszynopis, później powielany na hektografie w nakładzie około 200 egzemplarzy, przeznaczony dla propagandystów, zajmujących się upowszechnianiem wiadomości politycznych wśród ludności cywilnej³¹. Mutacją „Promu” był tygodnik powielany pt. „Żołnierz Obywatel”, wydawany w Handzlówce w połowie 1944 r., a przeznaczony dla partyzantów³².

Odrębną funkcję wśród ośrodków wydawniczych na Rzeszowszczyźnie zajmował rejon Podkarpacia obejmującego powiaty: Jasło, Krosno, Brzozów, Sanok i Lesko³³. Na Podkarpaciu — najbardziej uprzemysłowionej i zaludnionej części Rzeszowszczyzny — ruch oporu rozpoczął się wcześniej, jeszcze w 1939 r., z inicjatywy indywidualnych osób lub grup, które weszły później w skład ZWZ i AK. W pierwszym okresie na Podkarpaciu ukazywały się sporadycznie biuletyny radiowe w Jodłowej, Jaśle, Krośnie, Warzycach, Sanoku, Lesku — inicjowane przez młodzież szkolną. W Miejscu Piastowym drukiem ukazywała się „Reduta” od grudnia 1940 r. do czerwca 1941 r., organ ZWZ pod redakcją Z. Lewickiego i S. Gieruckiego. Natomiast Antoni Zawadzki i Wiktor Łęcki wydawali w Jaśle na przełomie lat 1940 i 1941 „Nasz Przegląd”, biuletyn radiowy, powielany, oraz pismo pt. „Naród Polski”. W Krośnie w tym czasie ukazywały się pisma: „Bunt”, „Płomień”, „Raclawice” i „Wiktoria”, w Sanoku „Pobudka”, w Zagórzcu „Wiadomości Podzie-

²⁹ A. Zagórski, Relacja z 5 czerwca 1972.

³⁰ S. Kostka-Dąbrowa, Relacja z 6 czerwca 1972; Z. Sławian-Orliński, Kryptonimy z czasów okupacji hitlerowskiej 1939—1945, rkps (ze zbiorów L. Włodka z Przemyśla).

³¹ L. Dobroszycki, *Zaginiona prasa konspiracyjna...*; Z. Sławian-Orliński, Kryptonimy z czasów okupacji...; A. Zagórski, Relacja z 5 czerwca 1972.

³² A. Skarżyński, *Niektóre aspekty działalności BIP-u KG AK*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1961, nr 3, s. 62—63.

³³ Ł. Grzywacz-Świtalski, *Z walk na Podkarpaciu*, s. 109—165.

mia"³⁴. Liczne aresztowania w 1941 r. rozbiły i zahamowały tę działalność. W 1942 r. rozpoczęto odbudowę organizacji nieomal od nowa, tworząc Inspektorat AK „Joachim” obejmujący powiaty: Krosno, Jasło, Brzozów i Sanok początkowo z siedzibą w Jasle, od września 1943 r. w Krośnie³⁵. Szefem prasowym Inspektoratu został Antoni Patla, dziennikarz o dużym doświadczeniu, który zorganizował ośrodki wydawnicze w poszczególnych obwodach³⁶. W obwodzie Krosno ukazywało się pismo „Reduta” (II) — oficjalny organ Inspektoratu „Joachim” pod redakcją Franciszka Ferusia (od czerwca 1942 r. do września 1944 r.).

W Jasle organem obwodu AK było piśmisko powielane „Kret”. Ukazywało się ono krótko i zawieszono zostało wskutek dekonspiracji. Organem obwodu Sanok był „Przegląd Tygodniowy” pod redakcją Jana Radożyckiego, wydawany kolejno w Bażanówce, Jaćmierzu i Wzdowie (od października 1943 r. do lipca 1944 r.)³⁷. W obwodzie Brzozów wydawano pismo „Szlakiem Orła Białego” powielane w Haczowie pod redakcją S. Narela.

Z innych organizacji działających na Podkarpaciu, które później weszły w skład AK, wymienić należy grupę „Raclawice”. Wydawała ona pismo „Raclawice” i „Przełom” — tygodniowe serwisy prasowe pod redakcją Bronisława Trybusa (od połowy 1943 r. do końca okupacji)³⁸.

Odrębną kartę w dziejach ruchu oporu na Rzeszowszczyźnie stanowi działalność Polskiej Partii Robotniczej i organizacji lewicowych, które rozwinęły żywą akcję wydawniczą. W Rzeszowskim PPR wyrosła na gruncie organizacyjnym Czynu Chłopsko-Robotniczego, Komunistów Podkarpacia i Związku Patriotów Podkarpacia. Od rozpoczęcia swojej działalności PPR rozwinęła ożywioną pracę organizacyjną, ideową i polityczną. Celem jej była mobilizacja społeczeństwa do bezkompromisowej walki z okupantem o narodowe i społeczne wyzwolenie kraju. Ważnym orężem organizacyjnym ideowego i politycznego rozwoju partii była prasa, tajne gazetki, ulotki, ogłoszenia, komunikaty itp. Centralna prasa konspiracyjna wydawana w Warszawie spełniała ważną rolę propagandową, docierając do różnych grup i terenowych środowisk lewicowych. Jednak początkowo niewielki jej nakład (100—200 egz.), trudności związane z kolportażem i rozproszenie poszczególnych grup nie

³⁴ A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w regionie Beskidu Niskiego w latach 1939—1945*, praca doktorska, Kraków 1970, rkps (ze zbiorów autora); A. Patla, Relacja z 7 czerwca 1972.

³⁵ Ł. Grzywacz-Switalski, *Inspektorat Armii Krakowej „Joachim”*; tenże, *Z walk na Podkarpaciu*, s. 140—141.

³⁶ A. Patla, Relacja z czerwca 1972.

³⁷ J. Radożycki, Relacja z lipca 1972.

³⁸ A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w regionie Beskidu Niskiego*, k. 40—41.

pozwalają na systematyczne zaopatrywanie ośrodków prowincjonalnych w materiały propagandowe; w związku z tym poszczególne ośrodki stały wobec konieczności organizowania własnych terenowych ośrodków wydawniczych³⁹. Już w 1940 r. — a więc jeszcze przed utworzeniem PPR na Rzeszowszczyźnie — powstała grupa złożona z byłych działaczy ZWM „Wici”: Stanisława Szybistego, Szymona Kocioła, Józefa Bielendy, Walentego Sikory i Bolesława Mitury, pod nazwą „Czyn Chłopsko-Robotniczy”, która zaczęła od 18 marca 1941 r. wydawać czasopismo o tej samej nazwie⁴⁰. Pismo ukazywało się w maszynopisie w Czudcu, potem w Trzebusce; redagowane było przez Teofila Witka. W maju wskutek rozbitcia organizacji przez gestapo pismo przestało się ukazywać. Ogółem wyszły trzy numery, po czym działalność drukarni została zawieszona⁴¹. Organizacja „Czyn Chłopsko-Robotniczy” swym wpływem objęła również Podkarpacie, tworząc terenowe ośrodki organizacyjne pod nazwą „Czyn Robotniczo-Chłopski”, skupiające działaczy komunistycznych. Zmiana nazwy miała podkreślać robotniczy charakter tej organizacji⁴².

W systemie organizacyjnym PPR Rzeszowszczyzna należała do Obwodu Krakowskiego; dzieliła się ona na 2 okręgi: nr 12 — rzeszowski oraz nr 13 — jasielsko-gorlicki. Oba okręgi, oddalone od Warszawy i Krakowa, od początku istnienia zainteresowane były w rozwoju własnych ośrodków wydawniczych. W 1942 r. w okręgu rzeszowskim zaczęto wydawać pismo PPR „Czyn Chłopsko-Robotniczy” (II), które w nazwie nawiązywało do pisma organizacji rewolucyjnej działającej na tym terenie w okresie poprzedzającym powstanie PPR⁴³.

W latach 1943—1944 rzeszowski Komitet Okręgowy PPR wydawał następujące pisma: „Proletariusz”, „Jutro Polski” i „Na straży”, których miejsc wydania oraz zespołów redakcyjnych nie udało się ustalić, jak również odnaleźć zachowanych egzemplarzy. W 1944 r. zorganizowano ośrodek wydawniczy w Nienadówce (pow. Kolbuszowa), gdzie wydawano powielane pismo „Ku wolności”, oraz drugi ośrodek w Czudcu,

³⁹ Z. Trawińska, *PPR w Rzeszowskim na czele frontu demokratycznego w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne (1942—1948)*, Rzeszów 1967, s. 42; A. Przygoński, *Prasa konspiracyjna PPR, cz. 1: Prasa konspiracyjna organizacji przedpeperowskich*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1962, nr 1/2, s. 4—9.

⁴⁰ K. Bielenda, *Działalność PPR, GL i AL na terenie Rzeszowszczyzny (lata 1942—1945)*, [w:] *Materiały z sesji popularnonaukowej poświęconej ruchowi robotniczemu woj. rzeszowskiego*, t. 1, Rzeszów 1960, s. 275.

⁴¹ J. Kamiński, *Zrodzeni w walce. XX-lecie PPR na Rzeszowszczyźnie*, „Wrocławski Tygodnik Katolików”, 1962, nr 12, s. 5—6; A. Czech, *W mrokach okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Z myślą o Polsce Ludowej*, Rzeszów 1963, s. 14—16.

⁴² A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w regionie Beskidu Niskiego*, k. 60—61.

⁴³ A. Przygoński, *Prasa konspiracyjna PPR*, s. 35.

w którym wydawano od stycznia do maja „Jedność Chłopsko-Robotniczą”⁴⁴. Redaktorem tego dwutygodnika powielanego był Kazimierz Bałchan, przy współpracy Stanisława Króla i Józefa Liba. W maju 1944 r. ośrodek ten został zdekonspirowany, redaktor Kazimierz Bałchan aresztowany i stracony w maju 1944 r.

Okręg jasielsko-gorlicki był terenem o najsłabszej działalności wydawniczej partii, a przyczyna tego tkwiła w częstych represjach okupanta. Tutaj znajdowały się cztery lotniska, magazyny i silne garnizony wojskowe. Poważną przeszkodę w organizowaniu ruchu oporu stanowił problem narodowościowy⁴⁵. Nie bez znaczenia była też silna antykomunistyczna propaganda obozu londyńskiego, jego prężne i dobrze wyposażone ośrodki wydawnicze⁴⁶. Okręg ten w pracy propagandowej posługiwał się prasą krakowską, rzeszowską i centralną, którą przedrukowywano na miejscu — w Czudcu lub w Nienadówce. Z inicjatywy Augustyna Micała i Stanisława Ziaji w Gorlicach zorganizowano ośrodek wydawniczy w domu Dońskich, gdzie rozpoczęto tłumaczenie na język ukraiński centralnych pism PPR — „Trybuny Wolności” i „Gwardzisty” — które następnie powielano jako mutacje. Z inicjatywy sekretarza okręgu Emila Dziedzica rozpoczęto przygotowania do utworzenia ośrodka wydawniczego w Gorlicach, gdzie zamierzano wydawać pismo „Płomienie” lub „Zarzewie”. Masowe aresztowania gorlicko-jasielskiej organizacji partyjnej w maju 1943 r., a następnie dekonspiracja lokalu, gdzie zamierzano wydawać pismo, stanęły temu na przeszkodzie⁴⁷. Ośrodka wydawniczego nie udało się zorganizować na tym terenie do końca okupacji. Skromną działalność w tym zakresie (wydawanie odezów i ulotek) prowadzono przy pomocy dwóch punktów wydawniczych w Jabłonicy (pow. Jasło) i Wojtowej (pow. Gorlice), wyposażonych w maszyny do pisania. W Jabłonicy, w mieszkaniu Ludwika Biernackiego, redagowano pismo Komitetu Okręgowego PPR w Gorlicach, „Trybunę Podkarpacką”, noszącą podtytuł „Organ Naftowego Komitetu Okręgowego PPR”. Redaktorami tej gazetki byli Jadwiga Ludwińska, Paweł Karp i Wojciech Kwilosz⁴⁸.

⁴⁴ A. Przygoński, *op. cit.*, s. 129.

⁴⁵ Ł. Grzywacz-Świtalski, *Z walk na Podkarpaciu*, s. 111—115.

⁴⁶ A. Przygoński, *Prasa konspiracyjna PPR*, s. 89—93.

⁴⁷ A. Przygoński, *op. cit.*, s. 69, 72—74; J. Ludwińska, *Prawie dwa lata w Krakowskiem*, [w:] *Czas wielkiej próby. Wspomnienia bojowników o Ojczyznę Ludową 1939—1945*, Warszawa 1969.

⁴⁸ K. Bielenda, *Działalność PPR, GL i AL...*, s. 275; P. Karp, *O ludźtach i działalności rewolucyjnej na Podkarpaciu*, [w:] *Z myślą o Polsce Ludowej, Rzeszów 1963*, s. 260; *Publicystyka konspiracyjna PPR 1939—1942*, t. 1: 1942, Warszawa 1961, s. 337; W. Gościński, *Dzieje walk PPR, GL i AL z okupantem hitlerowskim nad Podkarpaciu*, Rzeszów 1964, s. 49.

Na łamach „Trybuny Podkarpackiej” wzywano do tworzenia szerokiego frontu narodowego, analizowano sytuację polityczną, międzynarodową, zmiany zachodzące w kraju. Gazetka propagowała platformę porozumienia z innymi organizacjami konspiracyjnymi działającymi na terenie Podkarpacia⁴⁹. Podobny program ideowy reprezentowała „Jedność Chłopsko-Robotnicza” — organ Komitetu Okręgowego PPR, ukazujący się jako dwutygodnik w Czudcu pow. Strzyżów. Pierwszy numer tej gazetki ukazał się w styczniu 1944 r. pod redakcją Kazimierza Bałchana i Stanisława Króla. Członkami redakcji byli również Józef Lib, Jan Ustrzycki i Józef Sitek, kolportaż prowadziła Wiktoria Wiśniewska. Pismo ukazywało się w postaci powielanej; zasięgiem swym obejmowało powiat rzeszowski. Ogółem ukazało się 10 numerów, ostatni pochodził z 15 maja 1944 r. Pismo przestało ukazywać się wskutek rozbitcia redakcji. „Jedność” miała stały układ treści złożony z artykułu programowego, wiadomości z frontów uzyskiwanych z własnego nasłuchu, wiadomości różnych, przeważnie z terenu, ostatnich wiadomości, pokwitowań funduszu prasowego. W numerach 2, 6, 7 publikowano cykl artykułów *O co walczy Polska Partia Robotnicza*, będący równocześnie programem działania organizacji⁵⁰.

W połowie 1944 r. w Nienadówce pow. Kolbuszowa zaczęło ukazywać się powielane pisemko „Ku wolności”, organ Komitetu Okręgowego PPR w Rzeszowie. Program pisma był zbliżony do ideologii „Jedności Chłopsko-Robotniczej”. Pismo miało przygotowywać społeczeństwo do wielkich przeobrażeń społecznych. Egzemplarzy pisma dotąd nie odnaleziono⁵¹.

Prasa partyjna odegrała znaczną rolę informacyjno-propagandową na Rzeszowszczyźnie, mimo że ilościowo ustępowała pismom AK. W sposób pełny i obiektywny informowała ona o sytuacji politycznej na świecie i w kraju, ukazując we właściwych proporcjach rzeczywistą sytuację Polski na arenie międzynarodowej. Działalność informacyjna prasy partyjnej łączyła się ściśle z działalnością wychowawczą, ideową i agitacyjną, za pomocą której partia musiała przeciwdziałać zarówno polityce okupanta, jak i wpływom reakcyjnym skrajnych ugrupowań podziemia.

⁴⁹ „Jedność Chłopsko-Robotnicza. Organ PPR”, Czudec 1944, nr 6; K. Biedenda, *Działalność PPR, GL i AL...*, s. 32—33; *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942—1945*, s. 328.

⁵⁰ A. Buda, *Nie staliśmy z bronią u nogi*, [w:] *Z myślą o Polsce Ludowej*, Rzeszów 1963, s. 110; A. Ciulik, Z. Orzeł-Trawińska, *Sylwetki działaczy rewolucyjnych Ziemi Rzeszowskiej*, Rzeszów 1957, s. 35; Z. Trawińska, *PPR na Rzeszowszczyźnie*, s. 49.

⁵¹ A. Przygoński, *Prasa konspiracyjna PPR*, s. 133; *Publicystyka konspiracyjna PPR*, s. 324.

Prasa PPR w sposób najbardziej konsekwentny przeciwstawiała się terrorowi okupanta, mobilizując społeczeństwo do czynu zbrojnego, zwalczała faszyzm i jego ideologię, umacniała i podtrzymywała wiarę w zwycięstwo, przeciwstawiała się deprawacji moralnej i politycznej społeczeństwa.

Radykalny charakter miała prasa ruchu ludowego, która na Rzeszowszczyźnie odegrała ogromną rolę. Ruch chłopski na terenie Rzeszowszczyzny był silniejszy niż gdzie indziej. Ludowcy rzeszowscy należeli do najbardziej świadomych politycznie członków SL czy „Wici”. Rzeszowskie wchodziło organizacyjnie w skład Okręgu Krakowskiego, tworząc własny podokręg, bardziej radykalny i samodzielny niż krakowski lub centralny warszawski⁵².

Początki ośrodków wydawniczych terenowych ruchu ludowego sięgają pierwszych dni okupacji. Początkowo skupiano się w niewielkich grupkach w celu słuchania komunikatów radiowych, które zapisywano i podawano dalej. Lokalne biuletyny radiowe wyprzedziły oficjalną prasę ludową „Rocha”. Biuletynów tych ukazywało się bardzo dużo, niemal we wszystkich większych miejscowościach, gdzie przed wojną działała organizacja młodzieżowa „Wici” lub miało wpływy Stronnictwo Ludowe. W grudniu 1939 r. w Przecławiu w pow. mieleckim Wilhelm Lotz zaczął wydawać odbijaną na powielaczu „Stokrótkę”, pismo byłych ludowców, wydawane początkowo z inicjatywy prywatnej, następnie przejęte przez ZWZ i przeniesione do Rzochowa, pow. Mielec, zawieszona z chwilą ukazania się „Odwetu” Władysława Jasińskiego⁵³.

W miarę konsolidowania się ruchu ludowego na Rzeszowszczyźnie zaszła konieczność organizowania ośrodków wydawniczych, gdyż głód wiadomości wśród chłopów był bardzo silny, ilość kolportowanej prasy z ośrodków centralnych była niewystarczająca, przy tym ideologia wyrażana przez prasę centralną nie zadowalała działaczy ruchu ludowego w Rzeszowskiem⁵⁴.

⁵² B. Golka, *Prasa konspiracyjna „Rocha”*, s. 194; *Materiały źródłowe do historii ruchu ludowego*, t. 4: 1899—1945, Warszawa 1966, s. 572; W. Wilbik-Jagusztynowa, „...Podorać się pod wroga siły...”, [w:] *Kobieta w walce*, Warszawa 1970, s. 96—102; J. Świrski, *Początki konspiracji ruchu ludowego*, „Zielony Sztandar”, 1956, nr 96, s. 5; nr 97, s. 7.

⁵³ M. Maciąga, *Relacja z 7 czerwca 1972*; tenże, „Jędrus” a ZWZ—AK, „Wrocławski Tygodnik Katolików”, 1969, nr 4, s. 6—7; P. Sierant, *Zarys dziejów konspiracyjnego pisma...*, s. 240.

⁵⁴ S. Ordyk, *Hasło „Wisła”*, Warszawa 1970, s. 90[109]; T. Sagan, *Konspiracja w „Natanie”*, Warszawa 1972, s. 90—101; *Materiały źródłowe do historii...*, s. 577; J. Sokół, *Konspiracja nad Wisłą i Sanem (1939—1945)*, Warszawa 1971; tenże, *Znaczenie tajnej prasy ludowej*, rkps (w zbiorach autora); K. Rajzer, *Podziemna prasa polska Łańcuckiego Ruchu Oporu w czasie II wojny światowej*.

Pierwszy samodzielny ośrodek wydawniczy utworzono w Rzeszowie w 1940 r. pod kierunkiem Jerzego Świrskiego w Centralnej Kasie Kółek Rolniczych. Pierwsze numery pisma „Podorywka”, wydawanego w tym ośrodku, ukazały się w czerwcu 1940 r. odbijane na powielaczu Centralnej Kasy w nakładzie około 300 egzemplarzy. Ośrodek skupiał takich działaczy, jak: Władysław Jagusztyn, Władysław Kojder, Stanisława Dziaduś, Bronisław Kątnik, przy współpracy działaczy komunistycznych — braci Szybistych i Teofila Witka. „Podorywka” ukazywała się w ciągu 14 miesięcy do sierpnia 1941 r., następnie wskutek dekonspiracji ośrodek wydawniczy przeniesiono do Brzozy Stadnickiej⁵⁵.

Kontynuacją „Podorywki” było czasopismo „Wieści”, organ Kierownictwa Ruchu Ludowego podokręgu rzeszowskiego BCh. Centrum wydawnicze „Wieści” mieściło się początkowo w Julinie, potem w Jelnej, następnie w Chodakówce, a pod koniec okupacji w Markowej koło Przeworska. Oprócz działaczy współpracujących z dawną „Podorywką” wokół „Wieści” skupili się działacze ruchu ludowego: Władysław Fołta, Weronika Wilbik-Jagusztynowa, Stanisław Balcer, Tadeusz Miciak, Jan Jankonser, Paul Wojtyła i inni⁵⁶.

„Wieści” zaczęły ukazywać się jako tygodnik wiosną 1942 r. w nakładzie od 1200 do 3000 egzemplarzy, co już na przełomie lat 1942 i 1943 nie pokrywało potrzeb organizacji terenowych. Zaczęto więc organizować terenowe punkty przebitkowe w Machowie, Nagnajowie, Chorzewicach, Dąbrowicy, Grębowie i Grząskiej. W ten sposób zasięgiem oddziaływania objęto powiaty mielecki, tarnobrzeski, kolbuszowski, łańcucki, nizański i przeworski. W Chodakówce ośrodek został wyposażony w maszynę drukarską po zlikwidowanej redakcji krakowskiego czasopisma satyrycznego „Bicz”. Okręg Krakowski AK przekazał drukarnię ośrodkowi „Rocha” w Przeworsku. Maszynę drukarską rozłożoną na części i spakowaną w skrzyniach przewieziono niemieckim transportem do magazynu „Społem” w Przeworsku, skąd członkowie BCh przejęli ją i wywieźli do Markowej. Tam w czerwcu 1944 r. uruchomiono drukarnię i rozpoczęto wydawanie drukiem pisma „Wieści”. Redakcja pozostała jednak w Chodakówce. Łącznicy pomiędzy poszcze-

---

Referat wygłoszony na sesji popularnonaukowej na temat: „Polska książka i czasopismo w walce z niemieckim okupantem podczas II wojny światowej, odbytej w Łańcucie dnia 23 maja 1971”, rkps w zbiorach Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łańcucie.

⁵⁵ J. Świrski, *Początki konspiracji ruchu ludowego. Z kart BCh w Rzeszowskim, „Zielony Sztandar”, 1956, nr 98, s. 5; W. Wilbik-Jagusztynowa, Ze wspomnień konspiratorów „Rocha”, s. 3—5.*

⁵⁶ *Materiały źródłowe do historii ruchu ludowego*, s. 572; J. Świrski, *Początki konspiracji...*, s. 5.

gólnymi komórkami — Mieczysław Pelc, Antoni Olbrycht i Dominik Kubas — prowadzili również kolportaż wydawnictw tego ośrodka⁵⁷.

„Wieści” miały dwa punkty przebitkowe w pow. tarnobrzesckim i rzeszowskim. Kolportowano „Wieści” do wszystkich komórek ruchu ludowego w podokręgu rzeszowskim oraz do wschodnich części województwa krakowskiego, kieleckiego i lubelskiego⁵⁸.

„Wieści” były pismem programowo-ideowym i informacyjnym o jednolitym układzie treści. Oprócz informacji z wydarzeń politycznych, sytuacji na frontach, życia emigracji polskiej, publikowano w cyklach artykuły programowe, analizujące udział chłopów w życiu społecznym, przemiany gospodarcze i kulturalne wsi, program ruchu ludowego i jego historię. Od numeru 18 z 1943 r. wprowadzono cykl „Ku nowej Polsce Ludowej” rozwijający wizję wyzwolonej Polski. Rozpoczął się on artykułem *Przemiany* w numerze 18 z 20 czerwca 1943 r. Autorzy uważali, że niemożliwe jest przywrócenie stosunków społecznych sprzed wojny: „Okupacja nauczyła nas wiele. Przekształciła nasz sposób myślenia, urobiła nasze pojęcie o starych sprawach, zbliżyła nas do siebie i wyrobiła przekonanie, że musi być i będzie inaczej niż dotychczas bywało”⁵⁹.

W 1944 r. pismo przystąpiło do szerszego komentowania deklaracji ideowo-programowej ruchu ludowego, którą przedrukowano w drukarni „Wieści” i na łamach pisma w kwietniu 1944 r. Najwięcej miejsca poświęcano sprawom programu, przyszłego ustroju Polski Ludowej i udziału chłopów w rządach nowej Polski. Chłop, żeby mógł sprostać przyszłemu wielkiemu obowiązkowi społecznemu, musi uczyć się, toteż sprawom oświaty, prawa do nauki, do rozwoju kulturalnego wsi, poświęcano bardzo dużo miejsca na łamach pisma. Następnymi problemami, które komentowano, były: polityka międzynarodowa, układ sił w Europie, współdziałanie aliantów, przebieg walki z Niemcami, sprawa zachodnich i wschodnich granic Polski, możliwości rozwiązania konfliktu z Ukraińcami, stosunek do Związku Radzieckiego itp.⁶⁰ „Wieści” w 1944 r. ogłosiły konkurs na marsz Batalionów Chłopskich, efektem którego był wydany w lipcu tego roku oddzielny tomik pt. *Pieśni BCh*.

⁵⁷ A. Kucia, *Krakowski ośrodek konspiracyjnej działalności...*, s. 171; W. Fołta, *Relacja*; J. Sokół, *Znaczenie tajnej prasy*.

⁵⁸ W. Wilbik-Jaguszynowa, „...Podorać się pod wroga śity...”, s. 106—108; T. Sagan, *Konspiracja w „Natanie”*, s. 90—91.

⁵⁹ „Wieści. Tygodnik powielany”, 1943, nr 18 (ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej).

⁶⁰ *Wiekowy konflikt*, „Wieści”, 1943, nr 7; *O nowe oblicza państw i jednostek*, „Wieści”, 1943, nr 30; *Ku nowej wsi i Polsce Ludowej*, „Wieści”, 1944, nr 1, nr 3, nr 4—6.

W związku z wciąż rosnącym zapotrzebowaniem na pismo, jak również wciąganiem młodzieży do konspiracji, redakcja „Wieści” przystąpiła do wydawania oddzielnego pisma dla młodzieży wiejskiej pt. „Świat Młodych”, który z początku ukazywał się jako dodatek, a od listopada 1943 r. od numeru 3 jako pismo samodzielne⁶¹. Początkowo ukazywało się ono jako miesięcznik powielany, ozdobiony rysunkami, winiętami, mający charakter kulturalny i ideowy. Ostatnie numery pisma były już drukowane. Na jego łamach publikowano wiersze patriotyczne, opowiadania i obrazki z życia dzieci i młodzieży wiejskiej w warunkach okupacyjnych. Poza tym drukowano wiele artykułów programowych w wielu cyklach, m.in. „Chłopskim gościńcem”. Nowy cykl „Sylwetki demokratów” prezentował postacie Macieja Rataja, Stanisława Thugutta, Edwarda Abramowskiego. Bardzo znamieny charakter miały „Listy do koleżanki”, mające kształtować ideologię i światopogląd wiejskich dziewcząt, wciąż krępowanych zakazami obyczajności, Kościoła i zwyczajów. Wprowadzono również popularny cykl „Na drogach wiedzy”, a nawet utworzono kącik humoru i satyry okupacyjnej.

W końcu 1944 r. w drukarni „Wieści” rozpoczęto wydawanie czasopisma dla kobiet pt. „Chłopka”, wydawnictwa Ludowego Związku Kobiet pod redakcją Weroniki Wilbik-Jagusztynowej, Heleny Świetlikowej, Aurelii Kojdrowej i Marii Jędrzejec. Pismo przeznaczone było dla kobiet i kolportowane na obszarze obecnego województwa rzeszowskiego i kieleckiego. Miało charakter informacyjno-programowy, zawierało również szereg artykułów dotyczących problematyki LZK, ruchu kobiecego, udziału kobiet w ruchu oporu. W numerze pierwszym z listopada 1944 r. w artykule pt. *Kierunek i cele* formułowano program pisma: „Celem naszym staje się w jak w najszybszym czasie mocne scementowanie mas kobiecych na wsi, jak najmocniejsze powiązanie ich z ideologią ruchu ludowego przez przetworzenie instynktownych pragnień tkwiących w duszy chłopki na świadome i żywiołowe dążenie do zajęcia w życiu społeczno-państwowym miejsca jej odpowiadającego”⁶².

Pismo stało na stanowisku wciągania kobiet wiejskich w szeroki nurt życia społeczno-politycznego. Ponadto pismo podawało informacje z frontu, komentowało bieżące wiadomości polityczne. Ukazały się trzy numery „Chłopki”.

Oprócz wymienionych już czasopism redakcja „Wieści” wydawała

⁶¹ „Wieści”. Dodatek dla młodzieży (nr 1 września 1943), następnie „Wieści”, „Świat Młodych” nr 2—5 (grudzień 1943 — luty 1944), wreszcie „Świat Młodych”, Miesięcznik (nr 6—10, marzec—czerwiec 1944); (ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej):

⁶² *Kierunek i cele*, „Chłopka”, 1944, nr 1, s. 1 (zbiory Biblioteki Jagiellońskiej).

„Materiały Propagandowe” — tygodnik komentujący aktualne wydarzenia polityczne, a przede wszystkim przeciwstawiający się propagandzie prasowej niemieckiej i ostrzegający Polaków przed jakąkolwiek próbą kolaboracjonizmu, poddawania się nastrojom pesymizmu i wpływom propagandy okupanta. Zachował się pierwszy numer tego pisma z 23 czerwca 1944 r. w formie powielanej⁶³.

Ośrodek wydawniczy BCh przestał istnieć w ostatnich tygodniach okupacji. Dom Jawniaków w Chodakówce, gdzie mieściła się redakcja Rzeszcwskiego Podokręgu BCh, w którym drukowano „Wieści”, został spalony przez grupę Narodowych Sił Zbrojnych⁶⁴.

Rozkaz scalenia BCh z AK wydany został w podokręgu rzeszowskim 25 listopada 1943 r., ale do końca okupacji nie był on wykonany i „Wieści” nie weszły w skład prasy AK.

Wspomnieć jeszcze należy o czasopiśmiennictwie ruchu ludowego na Podkarpaciu. Działalność SL, AK i BCh na Podkarpaciu polegała przede wszystkim na prowadzeniu propagandy poprzez pisma konspiracyjne, uprawianiu sabotażu i przeciwstawianiu się zarządzeniom administracyjnym okupanta. Oprócz prasy centralnej rozprowadzanej wśród ludności Podkarpacia wydawano własne pisma lokalne, jak np. „Siew”, „Racławice” organizacji wojskowej POZ oraz „Przełom”, wydawanych w Krośnie od połowy 1943 r. do końca okupacji. Czasopismo „Siew” redagowane było przez T. Kosika i H. Twaroga, zawierało wiadomości z własnego nasłuchu, dostarczane przez siostry Jadwigę i Marię Kozioł z Winnicy. Po utworzeniu w lipcu 1944 r. nowego pisma pt. „Chłopska Sprawa”, organu Powiatowego Kierownictwa Ruchu Ludowego w Jaśle, zawieszono wydawanie gazetki „Siew”⁶⁵.

Czasopismo „Przełom” wydawane było przez Bronisława Trybusa w Krośnie i ukazywało się do końca okupacji. Tutaj swoje artykuły polityczne publikował dr Peters i Ludwik Gościński.

Pod koniec okupacji, gdy klęska Niemiec była już widoczna, konspiracyjny ruch wydawniczy dosięga szczytu, zwłaszcza na Podkarpaciu, które było areną ścierania się różnych prądów i kierunków politycznych. Teren ten był za mało nasycony centralną prasą ludową w stosunku do potrzeb i sytuacji, jakie się tutaj wytworzyły; dlatego terenowe komórki SL, „Rocha” i BCh przystąpiły do wydawania własnych terenowych organów prasowych. Czasy były bardzo napięte i trudne. Armia Czerwona posuwała się na zachód, chwile wyzwolenia były już

⁶³ „Materiały Propagandowe”, 1944, nr 1 (z 23 czerwca) (zbiory L. Włodka z Przemyśla).

⁶⁴ J. Świrski, *Z kart BCh w Rzeszowskim*, „Zielony Sztandar”, 1956, nr 98, s. 6—7.

⁶⁵ A. Daszkiewicz, *Ruch oporu w regionie...*, s. 226.

bliskie. Prasa terenowa musiała na tym terenie odegrać podwójną rolę: mobilizowania społeczeństwa do walki z okupantem, jak również do walki o społeczną sprawiedliwość i zwalczanie propagandy obozu londyńskiego. Powstało wówczas szereg nowych organów prasowych, których żywot był krótki, nieraz ograniczony do kilku numerów, niemniej odegrały one ważną rolę w kształtowaniu postaw i wyrabianiu światopoglądu ludności wiejskiej. Oprócz już wymienionych tytułów ukazywały się: „Nasza Droga”, „Oracz”, „Zarzewie”, „Chłopska Sprawa i inne”⁶⁶. Pisma te powstawały w dwóch ośrodkach: w rzeszowskim („Oracz”) i w okręgu gorlickim („Zarzewie”, „Nasza Droga” i „Żołnierz Podziemny” — dla żołnierzy walczących w szeregach Batalionów Chłopskich).

„Zarzewie”, tygodnik powielany, wydawany był początkowo w Brzanie, pow. Gorlice, następnie w Bukowcu w domu Jana Mamieszka pod redakcją Z. Popowicza, Michała Obrzuta i Józefa Olsztyńskiego. Pismo to było kolportowane na cały powiat gorlicki i nowosądecki. Zawierało artykuły polityczne, programowe, wiadomości z kraju i ze świata, jak również z najbliższej okolicy. W numerze 4 z 20 czerwca 1944 r. pismo wystąpiło o przyłączenie do Polski Wrocławia, Szczecina i Królewca, mobilizowało o czynne wystąpienie chłopów do walki o swoje prawa⁶⁷. W artykule *O właściwą metodę pracy niepodległościowej* (nr 13 z 22 czerwca 1944 r.) rozprawiano się z Armią Krajową, która tylko sobie przypisywała prawa do walki o niepodległość. „Zarzewie” ukazywało się do końca okupacji.

„Oracz”, nieregularnie ukazujące się pismo SL—BCh, ukazywało się wczesną wiosną 1944 r. we wsi Zaczernie w domu Franciszka Furmana. Ogółem ukazało się kilka numerów tego niezwykle interesującego pisma, które w sposobie redagowania i ujmowania spraw chłopskich nie ustępowało prasie centralnej. Gazetka miała stały układ: artykuły programowe, cykle z historii ruchu ludowego, wydarzenia, w których podawano informacje z kraju, ze świata i najbliższych okolic. Od numeru 6 na karcie tytułowej umieszczano motto: „Po chlebie pierwszą kolejnością jest oświata”. Sprawom oświaty poświęcano też sporo miejsca, jak również ostrzeganiu przed pójściem na lep propagandy niemieckiej⁶⁸.

Dla żołnierzy walczących w szeregach BCh okręg gorlicki wydawał konspiracyjne pismo „Żołnierz Podziemny”. Pierwszy numer ukazał się 1 marca 1944 r., następnie ukazywało się jako dekadówka do 30 grudnia 1944 r. powielane w nakładzie od 250—300 egzemplarzy. Redakcja pis-

⁶⁶ *Op. cit.*, s. 205—206.

⁶⁷ *Op. cit.*, s. 220.

⁶⁸ „Oracz”, nr 6 z 15 III 1944 (ze zbiorów ZSL w Warszawie).

ma mieściła się w Rzepienniku Biskupim i Strzyżewskim, natomiast nasłuch radiowy w Binarowej. Artykuły wstępne opracowywane były na podstawie materiałów dostarczanych z centralnej prasy ludowej, a wiadomości z frontów, ze świata i komunikaty — z własnego nasłuchu radiowego. Kolportażem do oddziałów BCH i placówek „Rocha” zajmowali się Jan Martyka i Wiktor Laskowski⁶⁹.

W lipcu 1944 r. kierownictwo ruchu ludowego w Jaśle powołało własny organ lokalny pt. „Chłopska Sprawa”, w miejsce zawieszonej gazetki „Siew”. Czasopismo „Chłopska Sprawa” ukazywało się w odczytach dwutygodniowych, powielane we wsi Potakówka w domu Konstantego Jasińskiego. W skład redakcji wchodził: Józef Betlej, Leopold Borowiec, Stanisława Jasińska i Maria Biernacka. Ogółem wyszło pięć numerów, ostatni we wrześniu 1944 r. Gazetka kolportowana była do powiatów: Jasło, Krosno, Sanok. Pismo poruszało zagadnienia programowe Ruchu Ludowego, młodzieży wiejskiej, sprawy spółdzielczości wiejskiej, podawało również bieżące wiadomości polityczne i lokalne⁷⁰.

W listopadzie 1944 r. w Gorlicach zaczęła wychodzić gazetka „Nasza Droga”, organ SL—BCh, dekadówka pod redakcją Michała Bembenka. Pismo to ukazywało się do 15 stycznia 1945 r., ogółem wyszło 9 numerów. W skład redakcji ponadto wchodził: Ludwik Dusza i Piotr Kozioł. Pismo wydawane było w domu Władysława Niemca w Rzepienniku Suchym. Gazetka zwalczała niemiecką propagandę i przestrzegała Polaków przed współpracą z okupantem, przed nadużywaniem alkoholu, jak również przed obojętnością wobec zachodzących wypadków. Prócz tego podawano — jak zresztą w innych pismach — wiadomości polityczne i lokalne z własnego nasłuchu. Oprócz niezwykle interesujących artykułów programowych, opublikowano kilka odcinków cyklicznych *Sprawa Polski w opinii świata*, *Być albo nie być*, *Wycinek rzeczywistości historycznej* i inne, w których poruszano bardzo istotny problem — wschodnich granic Polski. „Zmuszeni jesteśmy do jedynej wyjscia — to jest zgody i ustępstw, rozum też nam wskazuje wkroczyć na tę drogę, i to przed tym, zanim na ziemiach naszych rozpocznie się ofensywa zimowa. Zapobiegniemy w ten sposób rozbiciu społeczeństwa i zbyt znacznej stracie wielu sił narodowych, które potrzebne będą przy urządzaniu się w nowych granicach”⁷¹. Redaktorzy pisma niemal w każdym numerze ostrzegali, by „Polska nie pełniła roli drutu kolczastego w

⁶⁹ *Materiały źródłowe do historii ruchu ludowego*, s. 581.

⁷⁰ M. Biernacka, *Potakówka — wieś powiatu jasielskiego 1890—1960. Z badań nad współdziałaniem*, Warszawa 1962.

⁷¹ M. Bembenek, *Ruch ludowy na Rzeszowszczyźnie*, s. 127; *Sprawa Polski w opinii świata*, „Nasza Droga”, 1944, nr 2 (15 listopada); *Być albo nie być*, „Nasza Droga”, 1944, nr 6 (27 grudnia).

stosunku do jej wschodnich sąsiadów” — jak chętnie widziałyby to niektóre kręgi i mocarstwa. „Zdrowy rozsądek, wiedza i umiejętność wyciągania wniosków z naszej historii”, nakazują pozyskanie przyjaźni ZSRR i rezygnacji z romantycznych planów wielkomocarstwowych — „Polski od morza do morza” — przez nikogo zresztą szczerze nie popieranym, natomiast odzyskać niepodległość można tylko przy pomocy wielkich demokracji⁷².

Po wyzwoleniu wszystkie ośrodki wydawnicze ruchu ludowego zostały rozwiązane.

*

Podsumowując dzieje czasopism konspiracyjnych na Rzeszowszczyźnie należy podkreślić stosunkowo dużą liczbę tytułów, przy jednocześnie krótkim okresie ich ukazywania się. Wpłynęło na to wiele czynników. Dekonspiracja, zmiany miejsca wydawania, trudności ze zdobyciem papieru i matryc powodowały, że pismo zawieszano po wyjściu jednego, dwóch lub trzech numerów. W latach 1942—1944 ukazywała się ponad połowa wszystkich czasopism, tj. 33 tytuły, z czego 17 było organami AK, 11 ruchu ludowego i 5 — PPR.

WYKAZ TAJNEJ PRASY KONSPIRACYJNEJ

1. „Biuletyn Informacyjny”. Odrzykoń. 1943/4.
2. „Biuletyn Informacyjny”. Rakszawa, pow. Łańcut. (1943?). Red. Edward Władysław Śliwiński, Mieczysław Grad.
3. „Biuletyn Informacyjny” (kontynuacja „Odvetu”). AK. Tarnobrzeg. 1943.
4. „Biuletyn Radiowy”. Jodłowa, pow. Jasło. 1939/1940 ?). Red. Józef Przewłocki, Andrzej Studniarz, Leszek Hałaciński.
5. „Bunt”. ZWZ. Krosno 1941.
6. „Chłopka”. „Roch”—BCh. Markowa. XI 1944—XII 1944. Red. Weronika Wilbik-Jagusztynowa.
7. „Chłopska Sprawa”. „Roch”—BCh. Jasło. VII 1944—IX 1944. Red. Józef Betley, Leopold Borowiec, Stanisława Jasińska i Maria Biernacka.
8. „Czaty”. AK. Rzeszów (?). 1944.
9. „Czyn” (kontynuacja „Odvetu”). Honie koło Albigowej. VII 1943—1944. Red. Józef Sigda, Eugeniusz Didyk.
10. „Czyn Chłopsko-Robotniczy” (I). Organizacja lewicowa o tej samej nazwie. Czudec, Trzebuska. 1941. Red. Teofil Witek, Stanisław Szybisty.
11. „Czyn Chłopsko-Robotniczy” (II). KO PPR Czudec. 1942. Red. Augustyn Mijał, Stanisław Szybisty.
12. „Gawęda”. Mutacja dod. do „Na posterunku”. Kolbuszowa. 1943 (?).

⁷² Wycinek rzeczywistości historycznej, „Nasza Droga”, 1945, nr 9 (15 stycznia).

13. „Hałas na Ulicy. Dodatek satyryczny do »Odwetu«”. Przeworskie (?). 1941. Red. Czesław Molenda.
14. „Idzie”. Bezpartyjne. Pilzno. 1940—1944. Red. Stefan Janusz.
15. „Ilustrowany Filatelista”. Przemyśl. 1942—1943. Red. Marian Łobaza.
16. „Informator”. AK. Jasło, jasielskie (?). 1943/1944.
17. „Jedność Chłopsko-Robotnicza”. KO PPR w Rzeszowie. Czudec. I 1944—V 1944. Red. Kazimierz Bałchan, Józef Lib, Stanisław Król.
18. „Jutro Polski”. PPR. Okręg rzeszowski (?). 1942 (?).
19. „Kosynier. Dodatek do »Na posterunku«”, Kolbuszowa. 1943 (?).
20. „Kret” (kontynuacja „Odwetu”). AK. Jasło. 1942.
21. „Ku wolności”. KO PPR w Rzeszowie. Nienadówka, pow. Sokołów Młp. 1944.
22. „Materiały Propagandowe” (dodatek do „Wieści”). Markowa (?). 1944.
23. „Na posterunku”. ZWZ—AK. Organ Inspektoratu Rzeszowskiego. Rzeszów, Błażowa, Chmielnik, Tyczyn. I 1941—XI 1944. Red. Jan Bałda, Gabriel Brzęk, Jan i Ludwik Nalezińscy.
24. „Na Straży”, PPR. (Rzeszowskie). 1942 (?).
25. „Naród Polski”. AK. Jasło. 1943/1944.
26. „Nasz Przegląd”. ZWZ. Jasło. 1940—1941. Red. Antoni Zawadzki, Wiktor Łęcki.
27. „Nasza Droga”. SL, Roch, BCh. Rzepiennik Suchy. XI 1944—I 1945. Red. Michał Bembenek, Ludwik Dusza, Piotr Koziół.
28. „Odwet”. Organ grupy Władysława Jasińskiego. POP, potem ZWZ—AK. Tarnobrzeg. III/IV 1940—1942. Red. Władysław Jasiński.
29. „Oracz”. SL—BCh. Zaczernie, pow. Rzeszów. 1944.
30. „Orka”. SL—BCh. Trzeźnik, pow. Łańcut. Red. Stanisław Walczyna.
31. „Placówka” (I). AK. Mielec, Krzemienica poł. 1943—1944.
32. „Placówka” (II). AK. Przemyśl. Wiosna 1943. Red. Stanisław Kostka, Zbigniew Kamiński.
33. „Płomień”. ZWZ. Krosno. 1941.
34. „Pobudka”. ZWZ. Sanok. 1940/1941.
35. „Podorywka”. SL—BCh. Rzeszów, Brzoza Stadnicka, Julin. 1940—1941. Red. Władysław Jagusztyn, Jerzy Świrski.
36. „Polacy”. Bezpartyjne. Rzeszów. 1939/1949.
37. „Polak”. AK. Przemyśl (?). 1942.
38. „Proletariusz”. PPR. (Rzeszowskie?). 1942 (?).
39. „Prom”. BIP AK. Lipnik pow. Przeworsk. 1943/1944. Red. Włodzimierz Syczyło, Lech Dziewanowski.
40. „Przegląd Tygodniowy”. AK. Bażanówka, Jaćmierz, Wzdów. 1943—1944. Red. Jan Radożycki.
41. „Przełom”. AK. Krosno. 1943—1944. Red. Bronisław Trybus.
42. „Racławice”. (ludowe). Krosno. 1941. Red. Władysław Gościński, Karol Mazanek.
43. „Reduta” (I). ZWZ. Mejsce Piastowe. 1940—1941. Red. S. Gierucki, Zbigniew Lewicki.
44. „Reduta” (II-). AK. Krosno, Głowenka, Szczepanowa. 1942—1944. Red. Franciszek Feriuz.
45. „Ruch Polski”. Bezpartyjne. Handzlówka, pow. Łańcut. 1940. Red. Jan Krawiec.
46. „Siew”. SL—BCh. Bajdy Jasielskie. 1943—1944. Red. T. Kosik, H. Twardy.

47. „Stokrótka”. ZWZ. Przecław, Rzochów, pow. Mielec. 1939/1940. Red. Jan Błachowicz, Wilhelm Lotz, Stefania Gubernat.
48. „Szlakiem Orła Białego”. AK. Brzozów. 1944. Red. Stanisław Narel.
49. „Świat Młodych”. SL—BCh. Chodakówka, Markowa koło Przeworska. 1943—1944. Red. Jerzy Świrski.
50. „Świt” (I). Pismo bojowe POST i PPS. Sanok—Jasło. 1939—1941.
51. „Świt” (II) (mutacja „Na posterunku”). AK. Dębica, Łączki Kucharskie, Pol. 1943/1944. Red. Adam Czerepak.
52. „Trybuna Podkarpacka”. KO PPR. Jasło-Krosno, Jabłonica. 1943/1944. Red. Jadwiga Ludwińska, Paweł Karp, Wojciech Kwilosz.
53. „Viktoria”. Grupa Racławice. POZ. Krosno. 1940/1941. Red. Władysław Gościński, Karol Mazanek, L. Gruciński.
54. „Wiadomości”. Bezpartyjne. Kolbuszowa. 1939/1940. Red. Adam Ozimek, Franciszek Ignar, M. Pich, Kazimierz Skowroński.
55. „Wiadomości Codzienne”. ZWZ. Wielopole. 1940—1941. Red. Adam Beża.
56. „Wiarus” (dodatek — mutacja „Na Posterunku”), AK. Kolbuszowa. 1943/1944. Red. Michał Mokrzycki, Kazimierz Weryński, Bolesław Nazimek.
57. „Wieści. Tygodnik Ludowy”. SL—BCh. Julin, Jelna, Gać Przeworska, Chodakówka, Markowa. 1941—1944. Red. Jerzy Świrski, Władysław Jagusztyn, Bronisław Kątnik, Władysław Fołta, Władysław Kojder, Weronika Wilbik-Jagusztynowa.
58. „Zarzewie”. BCh. Brzana, Bukowiec, pow. Gorlice. Red. Z. Popowicz, Michał Obrut, Józef Olszyński.
59. „Żołnierz Obywatel”. AK. Handzlówka. 1944.
60. „Żołnierz Podziemny”. BCh. Rzepiennik Biskupi, Rzepiennik Strzyżowski. 1944.